

Emlékeim az Ungár-esettel kapcsolatos kutatásaimról

Furcsa vagy inkább csak szokatlan felkérést kaptam: Mikszáth *A Noszty fiú esete Tóth Marival* című regénye megjelenésének százéves évfordulója kapcsán beszélnek a regény cselekményét inspiráló bácskai botrány, az ún. Ungár-esettel kapcsolatosan végzett kutatásaimról. Szívesen teszem, csak hogy azokat a kutatásokat nem tegnap végeztem, azóta eltelt már több mint négy évtized, pontosabban negyvenhat év, nem csoda hát, ha kissé homályosan, netán foghíjasan emlékszem vissza az akkori beszélgetésekre. Ám a célt, a szándékot magam is dicséretesnek tartván, első szóra vállalkoztam a teljesítésére.

Már a bevezető mondatból kiderült, hogy Mikszáth Kálmán regénye, *A Noszty fiú esete Tóth Marival* 1908-ban jelent meg először könyv alakban, még hozzá késő ősszel, pontosabban novemberben. Előzőleg, 1906-tól a *Vasárnapi Újság* közölte folytatásokban. Nagyjából ennyit tudtam a regény történetéről 1960-ig. Akkor kezembe került Király István *Mikszáth Kálmán* monográfiája, és abból a következőkről szereztem tudomást:

A regény cselekménye 1901 júliusának nagy szenzációját pörgeti, amely egy mondatba tömörítve arról szól, hogy hogyan akarta a dzsentri fiú, Noszty Feri feleségül venni a milliomos polgárlány Tóth Marit, hogy megmentse családját az anyagi tönkremenéstől.

Király István említett monográfiájában közli, hogy a botrányról 1901 júliusában rendre beszámoltak az újságok, és a beszámolók közül egyet, Ady Endréét, aki ekkor még csak a *Nagyvárad*i *Napló* fiatal újságírója volt, teljes terjedelmében közli is. Ady cikke 1901. július 21-én jelent meg *Az öreg Ungár esete* címen. Úgy vélem, Ady írását a témára való ráhangolódás céljából érdemes ma is fölidézni:

„Olvastak önök bizonyára az öreg Ungár esetéről. Kemény, öreg bácskai zsidó. Mellékesen milliomos és egy szép leány atyja. Az öreg Ungár

leányát elszöktette egy kopott férfi, egy húszéves dzs centri gyerek. Egész Bécsig elszökött a szerelmespár. Bizonyosan jól mulattak az úton. Tovább azonban nem mehettek. Az öreg lefűlelte őket, és a leányt visszahozta. A leányszöktető ifjanc megkopott rokonai körülvették az öreg Ungárt:

– Ezen már csak a házasság segíthet.

Egyidejűleg pedig barátkozni méltóztattak az eddig lenézett »szemtelenül meggazdagodott zsidóval«. Az öreg aztán kitűzte az esküvő napját. Megjelentek a leendő büszke dzs centri atyafiak, akik a milliókért hajlandók voltak egy zilált vallási viszonyokban leledző menyecskét is akceptálni.

Mikor pedig már együtt volt a díszes nászkoszorú, megjelent az öreg, kemény Ungár, s odadobta a leánya gyönyörű selyemruháját, s mondta a maga paraszti nyelven, de körülbelül ezt:

– A millióval nem vagyok hajlandó restaurálni a dzs centrit. A leányom külföldre utazott. A kapu nyitva van...

Kár, hogy ezt az esetet nyilvánosságra hozták. Az öreg Ungár házi ügye volt. De ha már beszélnek róla, nem szabad ki nem mondani, hogy az öreg Ungár kemény ember, de okos ember is.”

Ami kíváncsivá tett a cikk olvastán, az az Ungár név volt. Viselőikről akkor (1960–61-ben) még szinte semmit sem tudtam, de arról, hogy Morovicán két Ungár-ház is van, még hozzá egymás mellett a Pacséri út mentén a Krivaja-völgy bal partján, igen. Érdeklődni, nyomozni kezdtem. Kiderült, hogy a név viselőiről és a különös lányszöktetésről is tudnak, sőt vannak még sokan, akik személyesen is ismerték a szereplőket, hisz náluk cselédeskedtek, szolgáltak. Az adatközlők aztán azt is kibeszélték, hogy a történés idejében élt Ungárok igen tehetősek, hogy ne mondjam, gazdagok voltak, de az ősök „kulimászos zsidók”, „kékítőt meg suvickot áruló házalók”.

Volt, aki úgy tudta, hogy „az öreg Ungár szegény vót. Vót egy lova... Szállásrú szállásra járt, portékát vitt. Vót egy rokona Pesten valami bankná. Benjámin (az öreg Ungár – P. A.) bement hozzá, oszt meg-egyeztek, hogy a bank főggyin gazdálkodik mint bérlő. Aztán szép lassan megveszegette a fődeket. Bozsán 900, Zsupanyi 600, a Járás meg 270 hold. A Bozsánnak az utolsó részletét a háború (értsd az I. világháború – P. A.) alatt fizették ki.

A regény cselekményével kapcsolatosan a továbbiak során azt is megtudtam, hogy a történés idején az Ungár fiúk heten voltak (U-7): Béla, Ferenc, Imre, József, Lajos, Mátyás és Pál. Közülük számunkra a regénybeli Tóth Mihály figuráját adó Lajos az érdekes. Róla az alábbiakat nyilatkozták egykori cselédei:

„Nagy, barna derék ember vót.” „A csúfneve Piszé báró vót.” „Mindig jó fizetett.” „A felesége (Flóra asszony – P. A.) meg különösen jó asszony vót.” „Lajos mindig piszkáta a feleségit, amié Piroska (a regénybeli Tóth Mari – P. A.) megszökött.” „Az asszony meg is mérgezte magát... Amikó meghalt, szülővárosába szállították. Én (egykori parádés kocsisa, Horváth Pista bácsi, aki a beszélgetés idején, 1961-ben 87 éves volt – P. A.) vittem ki a morovici állomásra.” „Az istenit az öreganyádnak” – volt a szavajárása. Még az unokáját is így szidta: „Az anyád istenit, Tutu, má megint sáros vagy.” „1909-ben villamosították az Ungár-birtokot.”

Piroskáról, a regénybeli Tóth Mariról is vallottak. A még hajadon nagylányról:

„Piroska nagyon szép vót. Az apja egyik unokatestvérjének szánta, de a lány nem akart zsidóhoz menni. Pesten megismerte Szemzőt...” „Kissé csámpás vót.” „Arcra szép vót, csak két ballábas... Ű nem megy zsidóhoz, ű magyarhoz megy... Pesten jöttek össze...”

És a már elvált asszonyról:

„Piroska elkerült Pestre. A háború után ócskaruhás vót.” „Trafikos lett Pesten.” „1920 vagy 21-ben eladta a plágai szállást.” „Piroskának vót egy fia. Az Amerikába került. Tutunak becézték.” „Piroskát Hollósi gazdatiszt tette tönkre.”

Emlékeztek az adatközlők Kamjonkai Szemző Gyulára, a regénybeli Noszty Ferire is:

„Kernya (Kerény – P. A.) mellett vót a szállásuk.” „Baja főispánja lett. Ott vótam az installációján.”

Emlékeztek nőcsábász természetére is:

„18 szeretője vót.” A moroviciak közül „Kis András asztalosmester lánya, Juliska (aki egyébként szobalány volt a kastélyban) a Dormán-féle házat kapta.” „Szirácki Etel (Vojnits Elemér parádés kocsisának a lánya – P. A.) ugyancsak kapott házat.” „Élőszigeten 25 ezer holdat bérelt. Itt az alispán, Vojnits István lánya vót a kedvese.”

Akad a visszaemlékezések között egy meghökkentő vallomás is:

„Egyszer telefonált Kis András lányának, hogy mérgezze meg Ungárékat. A beszélgetést kihallgatta az ispány, és a lányt elcsapták.”

Magáról a botrányról, azaz a lányszöktetésről a következőket vallották:

„Piroskát a szomszéd birtokos Faragó szállására szöktette.” „Faragó Ungár Imre mellett lakott. Autóval vitte el Pirit.” „A Nagykocsmában ismerkedtek meg. Szirácki, Vojnits Elemér parádésa vitte el őket a bajmoki állomásra.”

A végkifejletről a következőkre emlékeztek:

„Amikor Ungár visszavitte és nem akarta hozzáadni, megbeszélte Hadzsi doktorral, hogy mondja azt Ungárnak, ha nem adja – lelki betegségben – meghal a lánya.”

(A visszaemlékezők: Horváth István 87 éves. Parádés kocsiként szolgált Ungár Lajosnál. Lakatos Lajos 87 éves, egykori cseléd. Banai István [csúfnevén Cigány Banai] 80 éves és felesége. Banai volt az Ungár-birtok első gépésze. Kiss Áron 85 éves, egykori cseléd.)

Kutatásaim során fölkerestem a faluban élő Ungár-leszármazottakat is. Két magános nőt. Az idősebbik, Ungár Béláné, aki Ungár Lajos első unokaöccsének volt a felesége, és így Piroskával nagyjából azonos korú lehetett, nagy kedvvel kezdett el mesélni. De a fiatalabbik hölgy, Lédererné Ungár Alice, a lánya, rögtön belefojtotta a szót, engem pedig kiteszékel, mondván, retteg és fél, mert nem tudja, miféle szörnyű következményei lesznek, lehetnek annak, ha ők egy idegennek, ismeretlennek ezekről a dolgokról beszélnek. Így, amit tőlük tudtam meg, az fontos és lényeges, de igencsak kevés:

„Ungár Lajos meghirdette az esküvőt. Hivatalos személyek is érkeztek Zomborból. Flóra néni (Piroska anyja – P. A.) és Piri az esküvő elől Olaszországba utaztak. Mikor mindenki együtt volt, Ungár behozott egy négy csúcsra kötött batyut Piri holmijaival.” „A háború után Szemző Párizsban *Magyar Vendéglő* néven kávéházat nyitott.”

Jártam Zomborban a megyei levéltárban is. Ott fényképeket találtam az érintettekről, a városban pedig megmutatták Szemző főispán házát. (Gyuszi apja, Kamjonkai dr. Szemző Mátyás ugyanis egy időben Bács-Bodrog vármegye főispánja volt.) Fölkerestem otthonában Herceg Jánost is. Előadván neki zombori bűvárkodásom okát, igen szívélyesen elbeszélgetett velem. Látogatásomról később a *Magyar Szó* 1963. február 15-i számában így emlékezett vissza: „... mindjárt el is merültem a legendákban és emlékekben, visszaidéztem a boros éjszakákat, ahol mindig akadt mesélő, s egy Szemző Gyuszi alakja – például – úgy megnőtt a mesében és oly színessé vált, hogy a vörös postakocsi hőse nyugodtan felvehette volna maga mellé a kisülésre.

Egyébként Krúdy még ismerhette Bácskának ezt a romantikus rablólovagját, aki a Nemzeti Kaszinóban, a bécsi Sacher különtermeiben vagy a francia Riviérán éppoly otthonosan mozgott, mint a Telecska vidékén. De Krúdynak elég volt a vasbotos Szemere Miklós, aki a kártyában ugyan-

olyan könnyörtelen tudott lenni, mint a fékevesztett bácskai földes úr, s ezenkívül még a családfáját is a honfoglaló fejedelmekig vezette vissza, ami Szemző Gyuszíró már nem volt elmondható.

De azért róla is írtak regényt. Nem olyan kifinomult művészzel, s koránt sem olyan zúzmarás derengésében a tájnak, ahogyan Szindbád köré csipkézte ki Krúdy Gyula a Nyírség varázslatos mesevilágát, de jóval realisabban, sokkal több leplező szándékkal megrajzolva ezt a parlagi granszenyőrt, aki sok ezer holdon gazdálkodott s végül is úgy halt meg a második világháború után, hogy cigarettát árult a pécsi pályaudvaron s elgázolta egy katonavonatot.”

Herceg Jánostól hallottam Nádas Sándor *Akinek négyezer nője volt* című regényéről is, amelyet a kompromittáló fejezetek ellenére is állítólag maga Szemző Gyula íratott meg magáról, miután egy nagystílű kalandjához éppen szüksége volt egy kis hathatós reklámra.

Már rég lezártak véltem az Ungár-esettel való foglalkozást, amikor 1985-ben a *Bácsér Víztársulat* centenáriumaival kapcsolatosan a társulat levéltári anyagát lapozgatva kezembe került egy 1901. július 2-án megtartott választmányi ülésen papírra vetett irkafírka, amolyan címszavas emlékeztető, aminek alapján a lejegyzője később össze tudja állítani a jegyzőkönyv végleges szövegét, szóval olyan eleve papírkosárba szánt piszkozat ezzel a mondattal:

„Elnök családi ügye miatt, alelnök fürdőzése miatt, a halaszthatatlan ügy eldöntésére a gyűlés megtartandó volt, miért is korelnök választott.”

Hogy mi ennek a kiemelt, azon belül pedig a félkövérrel szedett résznek a különössége? Csupáncsak az, hogy a „családi ügye” miatt távol maradó elnök nem volt más, mint Ungár Lajos, a Mikszáth-regény Tóth Mihályának ihletője, aki nem volt hajlandó beletörődni a lánya „döntésébe”, nyomozókat fogadott, és lánya felkutatására küldte őket. A nyomozók a szökés utáni hatodik napon Bécsben megtalálták a „szökevényeket”, és a lányt az apa szigorú utasítására visszaparancsolták Morovicára, a plágai kastélyba.

A történet folytatása és egyben epilógusa: A lány ragaszkodott szeretőjéhez, az apa azonban hajthatatlan maradt, ám a csorba kiköszörülésére megrendezte a regényből mindenki által jól ismert esküvői jelenetet.

Pacsér, 2008. szeptember 13-14.